

Zapošljavanje osoba s invaliditetom u poljoprivredi - stanje i perspektive

Čotić Primorac, Danijel

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Agriculture / Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:204:204278>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Agriculture University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET

**ZAPOŠLJAVANJE OSOBA S INVALIDITETOM U
POLJOPRIVREDI - STANJE I PERSPEKTIVE**

ZAVRŠNI RAD

Danijel Čotić Primorac

Zagreb, rujan 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET

Preddiplomski studij:

BS-Agrarna ekonomika

**ZAPOŠLJAVANJE OSOBA S INVALIDITETOM U
POLJOPRIVREDI – STANJE I PERSPEKTIVE**

ZAVRŠNI RAD

Danijel Čotić Primorac

Mentorica: prof. dr. sc. Romana Caput-Jogunica

Zagreb, rujan 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET

IZJAVA STUDENTA

Ja, Danijel Čotić Primorac, JMBAG 0178130218, izjavljujem da sam samostalno izradio završni rad pod naslovom „Zapošljavanje osoba s invaliditetom u poljoprivredi – stanja i perspektive“.

Svojim potpisom jamčim:

- da sam jedini autor ovoga završnog rada
- da su svi korišteni izvori literature, kako objavljeni, tako i neobjavljeni, primjereno citirani ili parafrazirani, te popisani u literaturi na kraju rada
- da ovaj završni rad ne sadrži dijelove radova predanih na Agronomskom fakultetu ili drugim ustanovama visokog obrazovanja radi završetka sveučilišnoga ili stručnog studija
- da je elektronička verzija ovoga završnog rada identična tiskanoj koju je odobrila mentorica
- da sam upoznat s odredbama Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu (čl. 19).

U Zagrebu, _____

(datum)

(potpis studenta)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET

IZVJEŠĆE

O OCJENI I OBRANI ZAVRŠNOG RADA

Završni rad studenta **Danijel Čotić Primorac**, JMBAG 0178130218, naslova

**ZAPOŠLJAVANJE OSOBA S INVALIDITETOM U POLJOPRIVREDI – STANJA I
PERSPEKTIVE**

mentor je ocijenio ocjenom _____.

Završni rad obranjen je dana _____ pred povjerenstvom koje je prezentaciju ocijenilo ocjenom _____, te je student/ica postigao/la ukupnu ocjenu¹

_____.

Povjerenstvo:

potpisi:

1.	_____	mentor	_____
2.	_____	član	_____
3.	_____	član	_____

¹ Ocjenu završnog rada čine ocjena rada koju daje mentor (2/3 ocjene) i prosječna ocjena prezentacije koju daju članovi povjerenstva (1/3 ocjene).

Zahvala

Ovaj rad posvećujem svojoj majci, koja je uz ulogu majke preuzela i ulogu učiteljice, podrške i oslonca u najtežim trenucima. Osim što me sama odgojila, uspjela je sa mnom doći do kraja preddiplomskog studija.

Iskrena zahvalnost mentorici Romani Caput Jogunici na nesebičnoj pomoći tijekom cijelog studija, ne samo pri izradi ovog rada. Njena podrška i savjeti bili su neprocjenjivi.

Posebnu zahvalnost dugujem gospođi Lovorki Kovačić, koja nam nije dopustila da odustanemo onda kada se činilo da izlaza nema. Bila je i ostala jedna od mojih najvećih podrški.

Zahvaljujem i svim profesorima koji su nesebično izdvajali vrijeme i pronalazili mjesta za moje ispite te činili sve kako bi mi olakšali i omogućili napredak.

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Predmet i cilj rada	1
1.2. Izvori podataka i metode istraživanja	2
2. POVIJESNI PREGLED ZAKONODAVSTVA I POLITIKA VEZANIH UZ ZAPOŠLJAVANJE OSOBA S INVALIDITETOM U POLJOPRIVREDI	4
3. AKTUALNO STANJE ZAPOŠLJAVANJA OSOBA S INVALIDITETOM U POLJOPRIVREDI	6
3.1. Statistički pregled zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi.....	6
3.2. Trenutni trendovi i prakse zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi	9
3.3. Uspješni primjeri zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi.....	10
3.4. Asistencijska tehnologija namijenjena osobama s invaliditetom u poljoprivredi.....	12
4. IZAZOVI I PERSPEKTIVE ZAPOŠLJAVANJA OSOBA S INVALIDITETOM U POLJOPRIVREDI	18
4.1. Radna mjesta i infrastruktura u poljoprivredi	18
4.2. Predrasude i stereotipi o osobama s invaliditetom.....	20
5. PERSPEKTIVE I PREPORUKE ZA POBOLJŠANJE ZAPOŠLJAVANJA OSOBA S INVALIDITETOM U POLJOPRIVREDI	24
5.1. Strategije za unapređenje zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi	24
5.2. Politike i prakse koje podržavaju inkluzivno zapošljavanje u poljoprivredi	27
5.3. Preporuke za buduća istraživanja i akcije.....	28
6. ZAKLJUČAK	30
7. LITERATURA.....	32
POPIS GRAFIKONA	36
POPIS TABLICA.....	36
POPIS SLIKA	36
PRILOG: ANKETA	37
ŽIVOTOPIS	37

Sažetak

Završnog rada studenta **Danijela Čotića Primorca**, naslova

ZAPOŠLJAVANJE OSOBA S INVALIDITETOM U POLJOPRIVREDI – STANJE I PERSPEKTIVE

Ovaj završni rad analizira trenutno stanje, izazove i perspektive zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivrednom sektoru. Kroz raznovrsne metode istraživanja, uključujući pregled literature i analizu praktičnih primjera, ocjenjuju se učinci postojećih zakonodavnih okvira i tehnoloških inovacija na zapošljavanje osoba s invaliditetom. Rad naglašava važnost prilagođenih radnih mjesta, inkluzivnog obrazovanja i tehnološkog napretka za bolju integraciju osoba s invaliditetom u poljoprivredu. Primjeri uspješnih praksi iz drugih zemalja, poput asistencijskih tehnologija, služe kao model za politike i prakse koje bi Hrvatska trebala usvojiti. Unatoč zakonskim okvirima, izazovi kao što su socijalne predrasude i nepristupačnost infrastrukture još uvijek ograničavaju zapošljavanje osoba s invaliditetom u poljoprivredi. Preporuke uključuju razvoj prilagođenih tehnologija, poboljšanje pristupa obrazovanju i implementaciju inkluzivnih zakonskih okvira koji potiču ravnopravnost. Kroz suradnju različitih sektora, moguće je stvoriti održiva rješenja koja omogućavaju osobama s invaliditetom da postanu aktivni sudionici u poljoprivrednom sektoru, doprinoseći tako svojoj samostalnosti i ekonomskom razvoju zajednice.

Ključne riječi: osobe s invaliditetom, poljoprivreda, socijalna inkluzija, asistencijska tehnologija, zapošljavanje

Abstract

Of the final work - student **Danijel Čotić Primorac**, entitled

EMPLOYMENT OF DISABLED PEOPLE IN AGRICULTURE – CURRENT STATE AND PERSPECTIVES

This final paper analyzes the current state, challenges and perspectives of employment of persons with disabilities in the agricultural sector. Through a variety of research methods, including literature review and analysis of practical examples, the effects of existing legislative frameworks and technological innovations on the employment of persons with disabilities are assessed. The paper highlights the importance of adapted jobs, inclusive education and technological advances for better integration of people with disabilities into agriculture. Examples of successful practices from other countries, such as assistive technologies, serve as a model for policies and practices that Croatia should adopt. Despite legal frameworks, challenges such as social prejudice and inaccessibility of infrastructure still limit the employment of people with disabilities in agriculture. The recommendations include the development of tailored technologies, improving access to education and implementing inclusive legal frameworks that foster equality. Through the cooperation of different sectors, it is possible to create sustainable solutions that enable people with disabilities to become active participants in the agricultural sector, thus contributing to their independence and economic development of the community.

Keywords: persons with disabilities, agriculture, social inclusion, assistance technology, employment.

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

Zapošljavanje osoba s invaliditetom je oduvijek bilo složeno društveno pitanje koje zahtijeva pažnju i aktivno djelovanje zbog osiguravanja inkluzivne radne okoline. Činjenica je da stoljećima osobe s invaliditetom nisu uopće bile uključene u tržište rada i da su podlegle diskriminaciji na svakom koraku. Posljednjih desetljeća situacija se krenula mijenjati, ali osobe s invaliditetom se i dalje susreću s brojnim izazovima u zapošljavanju. Predmet ovog rada se fokusira na zapošljavanje osoba s invaliditetom u poljoprivredi.

Osobe s invaliditetom imaju pravo na ravnopravno sudjelovanje u svim aspektima društva, uključujući i radni život. Zapošljavanje osoba s invaliditetom ima dugu povijest borbe za prava, a ključna je uloga međunarodnih i nacionalnih zakonodavnih okvira. Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom prvi je međunarodni dokument koji se specifično odnosi na invaliditet, usmjeren na promicanje, zaštitu i osiguranje prava osoba s invaliditetom. Republika Hrvatska bila je među prvim državama u svijetu koja je 2007. godine ratificirala Konvenciju (Sunko, 2016).

U skladu s međunarodnim standardima, Hrvatska je uspostavila zakonski okvir kako bi osigurala ravnopravnost osoba s invaliditetom na tržištu rada. Nacionalni plan izjednačavanja mogućnosti osoba s invaliditetom usmjeren je na poboljšanje položaja osoba s invaliditetom kroz razne mjere, uključujući zapošljavanje. Ključni zakon koji uređuje ovu problematiku je Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom. Ovaj zakon uspostavlja cjelovit sustav profesionalne rehabilitacije, zapošljavanja i rada osoba s invaliditetom (Karakas, 2024).

Kvotni sustav je ključan instrument za poticanje zapošljavanja osoba s invaliditetom u Hrvatskoj. Poslodavci koji zapošljavaju najmanje 20 osoba obvezni su zaposliti osobe s invaliditetom u određenom postotku, prema Pravilniku o utvrđivanju kvote za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Zamjenske kvote pružaju poslodavcima alternativu, omogućujući suradnju s ustanovama koje zapošljavaju osobe s invaliditetom ili kroz stipendiranje. Dodatno, poslodavci koji ne ispunjavaju kvotu moraju uplatiti novčanu naknadu, koja se koristi za financiranje poticaja

i nagrada za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Ti poticaji uključuju subvencije plaća, sufinanciranje obrazovanja i prilagodbe radnih mjesta, financiranje stručne podrške i druge oblike potpore (Milas Klarić, 2014).

Kako bi se osigurala provedba zakonodavstva, Hrvatska je osnovala organizacije i pokrenula programe koji pružaju podršku osobama s invaliditetom. Centri za profesionalnu rehabilitaciju djeluju kao specijalizirane ustanove koje pomažu osobama s invaliditetom u osposobljavanju i zapošljavanju. Također, zaštitne i integrativne radionice pružaju okruženje u kojem se osiguravaju radna mjesta za osobe s invaliditetom (Karakaš, 2024).

Cilj rada je utvrditi stanje i perspektive zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi. U radu je analizirana struktura tržišta rada u poljoprivredi i mogućnosti (samo)zapošljavanja osoba s cerebralnom paralizom. Pregledom literature prikazani su dobri primjeri prakse u članicama Europske unije temeljem kojih će se definirati perspektive zapošljavanja osoba s invaliditetom.

1.2. Izvori podataka i metode istraživanja

Izvori podataka za ovaj rad bit će iz znanstvenih knjiga, časopisa i ostalih publikacija. U pronalasku literature koristile su se službene baze akademskih radova, kao što su Hrčak, CROSB, FOI i Google Scholar. Literatura će se prikupiti pretraživanjem ključnih riječi kao što su: zapošljavanje osoba s invaliditetom, sektor poljoprivrede, inkluzivno zapošljavanje, asistencijska tehnologija, prepreke zapošljavanju i zakonodavstvo. Literatura će se obraditi u kontekstu teme, dakle koristit će se stolno istraživanje kao glavna metoda istraživanja. Ostale metode uključuju analizu, sintezu i dedukciju.

1.3. Sadržaj i struktura rada

Problem zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi analizirat će se kroz povijesni pregled zakonodavstva i politika koje su prikazane u 2. poglavlju rada. U središnjem dijelu rada, 3. poglavlju prikazana je analiza stanja zapošljavanja, uključujući statistički pregled, trenutne trendove, prakse i primjere zapošljavanja, kao i asistencijsku tehnologiju namijenjenu osoba s invaliditetom u poljoprivredi. Za prikaz stanja korišteni su baze podataka: Hrčak, CROSBİ, FOI i Google Scholar te su analizirani znanstveno stručni radovi u kojima se navode ključne riječi: zapošljavanje osoba s invaliditetom, sektor poljoprivrede, inkluzivno zapošljavanje, asistencijska tehnologija, prepreke zapošljavanju i zakonodavstvo. U posljednjem dijelu rada navedeni su izazovi i prepreke s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom prilikom zapošljavanja u poljoprivredi (poglavlje 4), a u posljednjem dijelu rada analizirane su perspektive i preporuke za zapošljavanje osoba s invaliditetom u poljoprivredi (5. poglavlje). U završnom dijelu poglavlja u zaključku su navedeni pomaci evidentni u posljednje vrijeme te predložene preporuke za buduća istraživanja.

2. POVIJESNI PREGLED ZAKONODAVSTVA I POLITIKA VEZANIH UZ ZAPOSŁJAVANJE OSOBA S INVALIDITETOM U POLJOPRIVREDI

Pravo na rad smatra se jednim od najvaŹnijih prava svakog pojedinca. Povijesno gledano, osobe s invaliditetom bile su često marginalizirane i suočavale su se s brojnim preprekama prilikom pristupa tržištu rada. Ujedinjeni narodi prepoznali su ovu nejednakost te su kroz Opću deklaraciju o pravima čovjeka istaknuli pravo na rad kao univerzalno pravo. Unatoč napretku, osobe s invaliditetom i dalje se suočavaju s višim stopama nezaposlenosti i ograničenim mogućnostima za zaposlenje. Na međunarodnoj razini, Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom zahtijeva od država potpisnica poduzimanje mjera za osiguravanje jednakih mogućnosti u radu. Europska unija također igra ključnu ulogu u promicanju prava osoba s invaliditetom kroz razne inicijative poput Europskog stupa socijalnih prava i strategije „Unija ravnopravnosti: Strategija o pravima osoba s invaliditetom 2021. – 2030.“. Europski stup socijalnih prava obuhvaća ključna prava vaŹna za pravedna tržišta rada i socijalne sustave (Europska komisija, 2021).

Povijest zapošljavanja osoba s invaliditetom obilježena je borbom za prava i jednakost. Međunarodni i europski pravni okviri osigurali su smjernice za stvaranje nacionalnih zakonodavnih okvira, kao što je Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom u Hrvatskoj. Kombinacija kvotnog sustava, poticaja i specijaliziranih organizacija čini temeljnu strukturu za poticanje zapošljavanja osoba s invaliditetom i omogućavanje njihovog ravnopravnog sudjelovanja u društvu (Babić i Leutar, 2010).

S reformama javne uprave koje su se odvijale od ranih 2000-ih, Hrvatska je uspostavila niz upravnih kapaciteta za provedbu europskih i nacionalnih politika usmjerenih na osobe s invaliditetom. Stvaranje upravnih kapaciteta uključivalo je prilagodbu javne uprave europskim standardima, posebice u kontekstu pridruživanja Europskoj uniji. Ovo je zahtijevalo velike napore u kreiranju i implementaciji zakona i propisa koji su direktno utjecali na zapošljavanje i socijalnu inkluziju osoba s invaliditetom. Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom pruŹa financijsku podršku poslodavcima kroz subvencije i poticaje. Ovi poticaji uključuju subvencije plaća, prilagodbu radnih mjesta i osiguravanje podrške na radnom mjestu.

Hrvatski zavod za zapošljavanje također igra ključnu ulogu u provođenju mjera aktivne politike zapošljavanja, uključujući obrazovne programe, stručnu obuku i profesionalno usmjeravanje. (Babić i Leutar, 2010).

Organizacijski aspekti su bili presudni za efikasnu provedbu politika. Ovo uključuje formiranje specifičnih tijela i agencija, kao što su Centri za profesionalnu rehabilitaciju, koji su odgovorni za osposobljavanje osoba s invaliditetom i njihovo usmjeravanje prema tržištu rada. Osim toga, zakonodavne inicijative poput Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom postavile su temelje za kvotne sustave zapošljavanja i poticaje za poslodavce. Primjeri iz prakse pokazali su kako integrativne radionice i zaštitne radne mjere omogućavaju osobama s invaliditetom da steknu radno iskustvo i zaposlenje u prilagođenim uvjetima. Također, razvoj digitalnih platformi i alata za osobe s invaliditetom povećao je dostupnost informacija o pravima i dostupnim uslugama, čime se unaprijedila njihova samostalnost i integracija u društvo (Grbić, 2019).

Osobe s invaliditetom često imaju niži stupanj obrazovanja u usporedbi s općom populacijom, što značajno ograničava njihove radne mogućnosti. Obrazovni programi za osobe s intelektualnim poteškoćama i dalje su usmjereni na ograničen broj zanimanja, a obrazovanje slijepih osoba još uvijek nije u skladu s potrebama suvremenog tržišta rada. Dugotrajna nezaposlenost često je rezultat neadekvatne obuke, što dodatno otežava pronalaženje posla (Grbić, 2019).

Unatoč značajnom napretku, izazovi ostaju, osobito u području stigmatizacije i diskriminacije na radnom mjestu. Edukacija i osvještavanje poslodavaca i šire zajednice ključni su za daljnji razvoj inkluzivnog tržišta rada. Strategije i politike koje promiču ravnopravnost i eliminiraju barijere za zapošljavanje osoba s invaliditetom moraju se kontinuirano razvijati i prilagođavati kako bi se osiguralo da sve osobe s invaliditetom imaju jednake mogućnosti za ostvarenje svojih profesionalnih ambicija i doprinos društvu. Usprkos izazovima, postoje strategije koje mogu pomoći u povećanju stope zapošljavanja osoba s invaliditetom. Jedan pristup je poboljšanje edukacije i osposobljavanja kako bi se osiguralo da osobe s invaliditetom stječu vještine potrebne za današnje tržište rada. Također je važno educirati poslodavce o potencijalu i sposobnostima ove populacije. Unapređenje kvotnog sustava, poticaja i zakonskih okvira može dodatno potaknuti zapošljavanje (Grbić, 2019).

3. AKTUALNO STANJE ZAPOŠLJAVANJA OSOBA S INVALIDITETOM U POLJOPRIVREDI

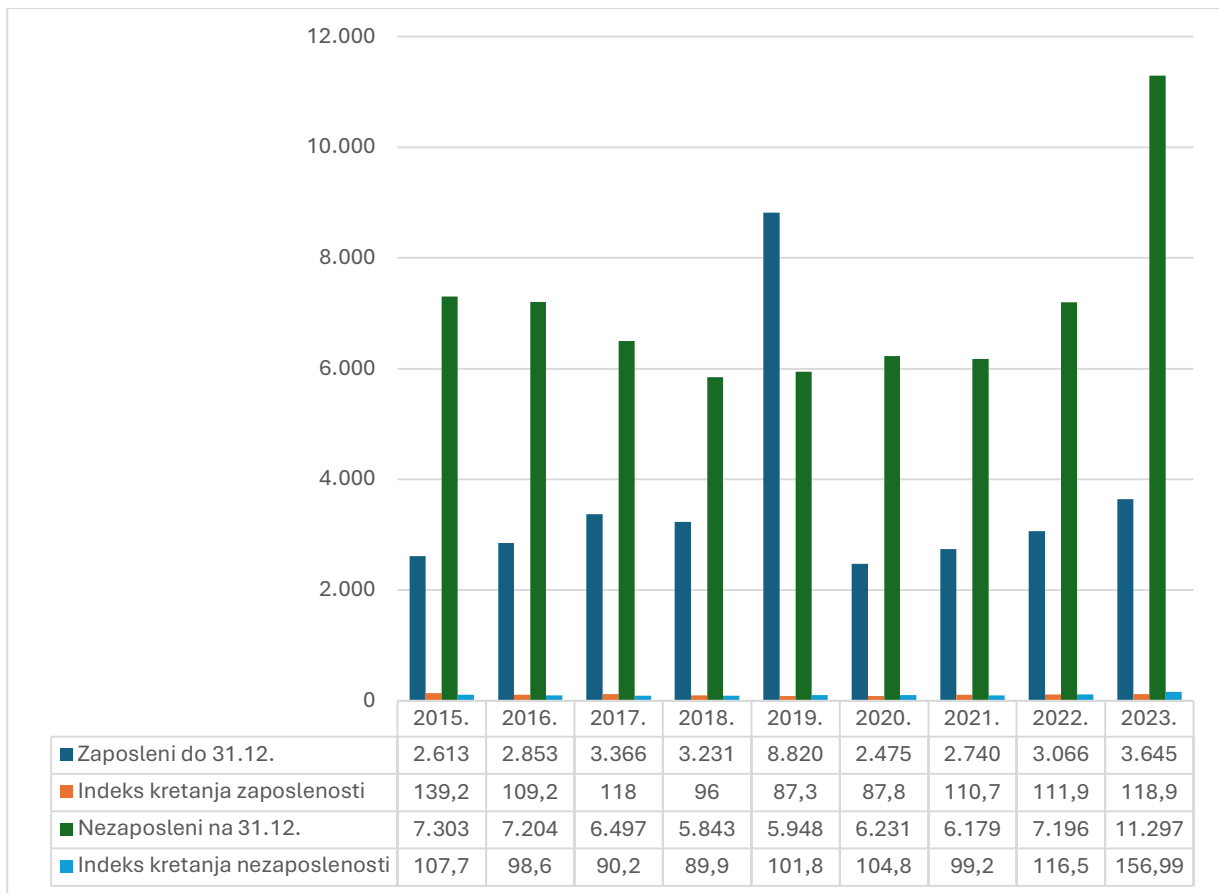
U Hrvatskoj zapošljavanje osoba s invaliditetom nije vrlo rašireno, kao što će se u ovom poglavlju vidjeti iz podataka. Međutim, s ciljem identificiranja rješenja tog problema, prikazat će se i pozitivni primjeri i prakse iz svijeta, kako bi se pronašla rješenja za postojeće stanje u Hrvatskoj.

3.1. Statistički pregled zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi

Tijekom 2023. godine, prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, zaposleno je ukupno 129.214 osoba, uključujući 3.645 osoba s invaliditetom. Ovo predstavlja povećanje od 18.9% u usporedbi s prethodnom godinom, kada je zaposleno 3.065 osoba s invaliditetom. Od ukupnog broja zaposlenih osoba s invaliditetom, muškarci čine 50.01% (1.823 osobe), dok žene čine 49.99% (1.822 osobe). Ukupan udio osoba s invaliditetom u cjelokupnom broju zaposlenih prema evidenciji Zavoda za zapošljavanje je 2.8%, s tim da udio muškaraca s invaliditetom iznosi 3.4%, a žena 2.4%. Ovo pokazuje povećanje od 0.5% u odnosu na prošlu godinu (Hrvatski zavod za zapošljavanje).

Promatranjem trendova zapošljavanja i nezaposlenosti osoba s invaliditetom tijekom zadnjih deset godina u grafikonu 1., primjećuje se rast broja zaposlenih do 2017., nakon čega dolazi do smanjenja. Pad u zapošljavanju koji je trajao tri godine djelomično je bio uzrokovan pandemijom COVID-19, no u posljednje tri godine broj zaposlenih osoba s invaliditetom ponovno raste. U 2023. godini, broj nezaposlenih osoba s invaliditetom koji su registrirani u evidenciji Hrvatskog zavoda za zapošljavanje najveći je otkako se vodi zasebna statistika. Jedan od razloga za ovaj porast je svakako promjena zakonskih odredbi koja uključuje prelazak prava na novčanu pomoć iz socijalne skrbi u sustav zapošljavanja. Naziv prava promijenjen je u "novčana pomoć za nezaposlene osobe s invaliditetom", omogućavajući pristup tom pravu skupinama koje ga

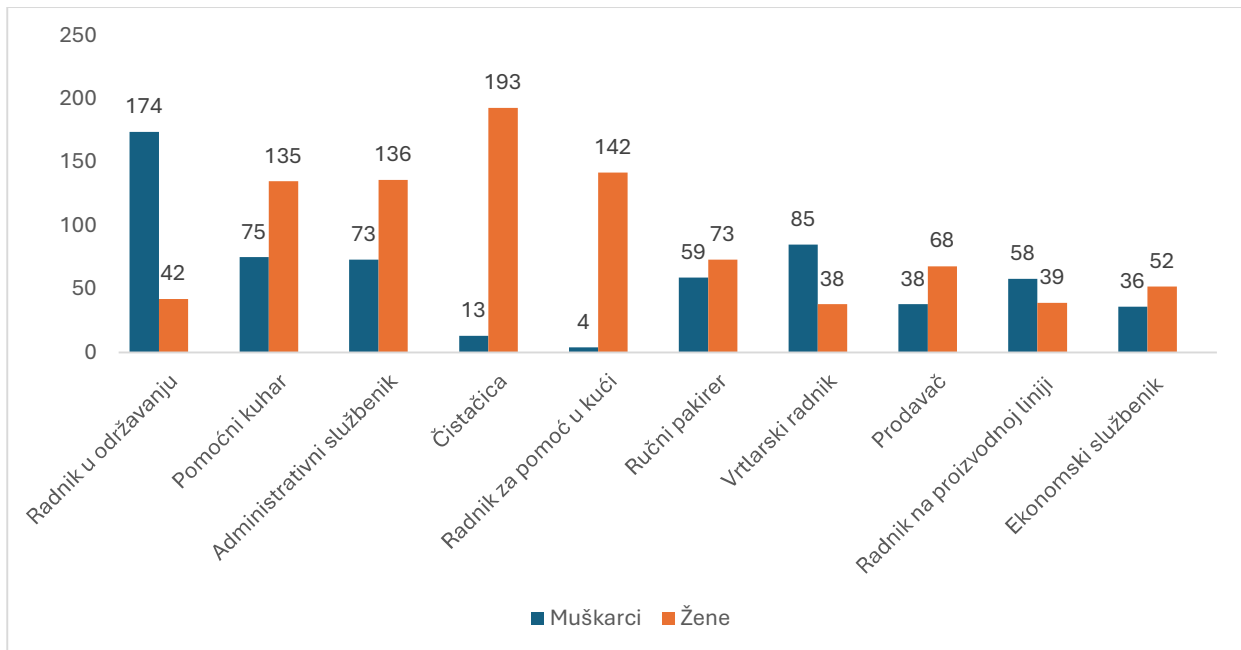
prethodno nisu mogle koristiti, kao što su korisnici osobne invalidnine, osobe koje primaju tuđu pomoć i njegu, te osobe s tjelesnim oštećenjima. Značajan broj takvih osoba u posljednjoj je godini registriran u evidenciji Zavoda radi ostvarivanja tog prava (Hrvatski zavod za zapošljavanje).

Grafikon 1. Zaposlenost osoba s invaliditetom u Hrvatskoj (2015.-2023)
Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje

Dodatni faktor koji doprinosi povećanju broja registracija je digitalna razmjena podataka s Hrvatskim zavodom za javno zdravstvo, koje vodi Registar osoba s invaliditetom, omogućujući savjetnicima za zapošljavanje da provjere status osoba i ažuriraju njihove podatke u evidenciji. Od svih zaposlenih osoba s invaliditetom, njih 3.503 (96,1%) zaposleno je na osnovu radnog odnosa, dok je 142 osoba (3,9%) zaposleno putem drugih oblika poslovanja, kao što su registracija trgovačkih društava, obrti i slično. Što se tiče sektora zaposlenja, najveći broj osoba s invaliditetom u 2023. zaposlen je u prerađivačkoj industriji, gdje je zaposleno 16,5% osoba s invaliditetom.

Slijede djelatnosti pružanja smještaja i usluživanja hrane s 13.2%, te trgovina na veliko i malo te popravak motornih vozila i motocikala, s 10.8% zaposlenih osoba s invaliditetom (Hrvatski zavod za zapošljavanje).

Grafikon 2. Zapošljavanje osoba s invaliditetom po zanimanjima u 2023. godini
Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje

Prema podacima je vidljivo da je zapošljavanje osoba s invaliditetom u sektoru poljoprivrede gotovo nepostojeće. U nastavku slijede potpoglavlja koja će identificirati pozitivne faktore iz primjera u svijetu koji bi mogli promijeniti postojeću situaciju u Hrvatskoj.

3.2. Trenutni trendovi i prakse zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi

S obzirom na prethodno prikazane podatke HZZ-a, vidljivo je da u Hrvatskoj osobe s invaliditetom nemaju mjesta u poljoprivredi. Iz tog razloga će se u ovom potpoglavlju prikazati trendovi i prakse iz država koje zapošljavaju osobe s invaliditetom u poljoprivredi, kako bi se istražilo je li problem u potražnji ili u fizičkoj/kognitivnoj nemogućnosti potencijalnih zaposlenika.

Globalni trendovi zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi odražavaju kako promjene u tehnologiji, pristupu i politici mogu poboljšati njihovu integraciju i ekonomski doprinos. Iako poljoprivreda nudi potencijal za zapošljavanje osoba s invaliditetom, brojne prepreke i dalje ograničavaju njihovu širu participaciju. Poljoprivreda kao sektor nudi raznovrsne mogućnosti za zapošljavanje koje se mogu prilagoditi sposobnostima i potrebama osoba s invaliditetom. Prema socijalnom modelu invaliditeta, osobe s invaliditetom su ograničene ne svojim fizičkim ili mentalnim stanjima, već društvenim i fizičkim barijerama koje im ograničavaju pristup resursima i mogućnostima (Oliver i Oliver, 1996). U tom kontekstu, uklanjanje barijera u poljoprivredi može značajno povećati zapošljivost i samostalnost osoba s invaliditetom.

Primjeri iz prakse pokazuju da su neke zemlje već implementirale programe koji olakšavaju pristup osoba s invaliditetom poljoprivrednim aktivnostima. U razvijenim zemljama, tehnološka adaptacija alata omogućuje osobama s tjelesnim invaliditetima da obavljaju poslove poput sadnje, žetve i brige o stoci. Napredne agrotehničke inovacije uključuju traktore prilagođene za osobe u invalidskim kolicima i ergonomski dizajnirane alate koji minimiziraju fizički napor (Mina, 2013).

Ključan element uključivanja osoba s invaliditetom u poljoprivredne aktivnosti je obrazovanje i stručna obuka. Edukativni programi prilagođeni za osobe s invaliditetom, poput onih koji koriste audio-vizualne pomagala i pružaju praktičnu obuku na dostupnim farmama, pokazali su se efikasnim. Takvi programi ne samo da povećavaju vještine osoba s invaliditetom, već i podižu svijest o mogućnostima koje poljoprivreda nudi (Gomda i sur., 2018).

U Gani, poljoprivreda predstavlja osnovu ekonomije i potencijalni izvor prihoda za osobe s invaliditetom. Međutim, osobe s invaliditetom se suočavaju s brojnim izazovima kao što su

nedostatak pristupa zemljištu i financijskim resursima (Agyei-Okyere i sur., 2018). Usprkos ovim izazovima, postoji nekoliko inicijativa koje ciljaju na integraciju OSI u poljoprivredne aktivnosti kroz pružanje mikrokredita i prilagođene poljoprivredne opreme. U Australiji, programi poput „*Rural Access*“ omogućuju osobama s invaliditetom pristup prilagođenim obrazovnim resursima i potpori za samozapošljavanje u poljoprivredi, što uključuje podršku u upravljanju farmama i prilagodbu poljoprivrednih alata i strojeva (Johnson i sur., 2020).

Zakonodavni okviri igraju ključnu ulogu u promicanju prava osoba s invaliditetom na rad u poljoprivredi. Međunarodni sporazumi poput Konvencije Ujedinjenih Naroda o pravima osoba s invaliditetom (kratica: UNCRPD) obvezuju države članice da osiguraju prava osoba s invaliditetom na rad na ravnopravnoj osnovi s drugima. Implementacija ovih prava zahtijeva da države prilagode svoje zakonodavstvo kako bi omogućile osobe s invaliditetom pristup neophodnim resursima i eliminirale diskriminaciju na radnom mjestu.

Integracija osoba s invaliditetom u poljoprivredne aktivnosti nudi višestruke koristi, uključujući povećanje njihove ekonomske samostalnosti i doprinos zajednici. Unatoč postojećim izazovima, tehnološki napredak i promjene u politici mogu znatno poboljšati položaj osoba s invaliditetom u poljoprivredi. To zahtijeva koordinirane napore na različitim razinama, od lokalnih zajednica do međunarodnih organizacija, kako bi se osiguralo da osobe s invaliditetom imaju jednake mogućnosti za uspjeh u ovom sektoru.

3.3. Uspješni primjeri zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi

U sektoru poljoprivrede, osobe s invaliditetom suočavaju se s nizom izazova, ali isto tako i postižu značajne uspjehe unatoč preprekama. Uključivanje osoba s invaliditetom u poljoprivredne aktivnosti ne samo da doprinosi ekonomskom razvoju, već i promiče socijalnu inkluziju i poboljšava životne uvjete tih osoba. Sljedeći primjeri iz različitih dijelova svijeta pokazuju kako prakse uključivanja osoba s invaliditetom u poljoprivredu variraju, te kako se mogu prevladati prepreke s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju.

U Gani, osobe s invaliditetom su aktivno uključene u poljoprivredne aktivnosti koje su direktno povezane s osiguranjem hrane u kućanstvima. Istraživanje provedeno u općini Savelugu/Nanton pokazala je da osobe s invaliditetom sudjeluju u poljoprivrednim aktivnostima kroz radni doprinos i donošenje odluka (Gomda i sur., 2018). Osobe koje sudjeluju u oba aspekta, i u radu i u donošenju odluka, imaju veću vjerojatnost da će osigurati prehrambenu sigurnost za svoja kućanstva. Ovo ukazuje na važnost pružanja podrške osobama s invaliditetom u stjecanju vještina i resursa potrebnih za učinkovito upravljanje poljoprivrednim aktivnostima.

U Nigeriji, istraživanje o ulozi i životnim iskustvima osoba s invaliditetom koje rade u poljoprivredi u sjevernom dijelu zemlje otkriva da se osobe s invaliditetom suočavaju s ekonomskim i sociokulturnim izazovima zbog svojih invaliditeta (Sango i sur., 2022). Međutim, unatoč tim izazovima, osobe s invaliditetom aktivno sudjeluju u poljoprivrednim aktivnostima, često iz nužde i radi preživljavanja. Istraživanje od Sango i sur. (2022) naglašava potrebu za razvojem programa koji će uključivati osobe s invaliditetom u poljoprivredne i poduzetničke aktivnosti, osiguravajući pritom pristup obrazovanju, kreditima i tržištima.

U Indiji, projekt "*Agriculture for Disabled*" oprema osobe s invaliditetom prilagođenim alatima i tehnikama koje olakšavaju poljoprivredne aktivnosti. Ovi alati su dizajnirani da smanje fizičke napore, prilagođeni specifičnim potrebama korisnika, čime se osigurava veća učinkovitost u radu (Tripney i sur., 2015).

Ujedinjeno Kraljevstvo ima dugogodišnju praksu u pružanju potpora za zapošljavanje osoba s invaliditetom, uključujući i one u poljoprivredi. Kroz različite programe, kao što je "Access to Work", osiguravaju se sredstva za prilagodbu radnog mjesta, obuku i asistivnu tehnologiju koja omogućava osobama s invaliditetom da obavljaju različite poljoprivredne aktivnosti. Također, UK potiče poslodavce da zapošljavaju osobe s invaliditetom kroz porezne olakšice i subvencije. Njemačka je primjer zemlje koja koristi kvotni sustav za zapošljavanje osoba s invaliditetom, uključujući i sektor poljoprivrede. Njemačka također nudi financijske poticaje poslodavcima koji pružaju obuke i prilagođavaju radna mjesta za potrebe osoba s invaliditetom. Ovaj pristup ne samo da pomaže u integraciji osoba s invaliditetom u radnu snagu, već također povećava svijest o njihovim sposobnostima i potencijalu. Finska je poznata po svojem sveobuhvatnom pristupu u podršci osobama s invaliditetom, uključujući i one koje se žele baviti poljoprivredom. Finska vlada nudi različite programe podrške koje uključuju profesionalnu rehabilitaciju, prilagodbu radnog

mjesta i pomoć u pronalaženju posla. Osim toga, u Finskoj postoji snažan fokus na korištenje tehnologije za omogućavanje samostalnijeg rada osoba s invaliditetom na farmama (Smojver, 2019).

Uz to, važno je raditi na smanjenju stigme i diskriminacije koje osobe s invaliditetom često doživljavaju u ruralnim zajednicama. Edukacija i osvještavanje zajednice o sposobnostima i doprinosu osoba s invaliditetom mogu pomoći u smanjenju socijalnih barijera koje otežavaju njihovo puno uključivanje u poljoprivredne aktivnosti (Hota i sur., 2021). Ovi primjeri ukazuju na važnost sveobuhvatnog pristupa koji uključuje političku podršku, zajedničko djelovanje ministarstava i nevladinih organizacija, te razvoj prilagođenih tehnoloških rješenja kako bi se omogućilo osobama s invaliditetom da ostvare svoj puni potencijal u poljoprivredi. Također, oni ističu potrebu za daljnjim istraživanjima koja će osigurati bolje razumijevanje potreba i mogućnosti osoba s invaliditetom u sektoru poljoprivrede, s posebnim naglaskom na žene s invaliditetom koje se suočavaju s dodatnim izazovima.

3.4. Asistencijska tehnologija namijenjena osobama s invaliditetom u poljoprivredi

U suvremenom svijetu, gdje je tehnologija sve prisutnija u svim segmentima života, njezina uloga u omogućavanju osoba s invaliditetom da aktivno sudjeluju u poljoprivredi postaje sve značajnija. Razvoj asistencijskih tehnologija, posebno prilagođenih za potrebe osoba s invaliditetom, omogućava bolju integraciju ovih osoba u poljoprivredne aktivnosti, povećavajući njihovu samostalnost i kvalitetu života. Asistencijske tehnologije za osobe s invaliditetom u poljoprivredi obuhvaćaju širok spektar alata i uređaja koji su dizajnirani da olakšaju fizičke aspekte poljoprivrednog rada. Ovi alati uključuju sve od prilagođenih traktora i vozila do ergonomski dizajniranih vrtnih alata koji umanjuju potrebu za fizičkim naporom i omogućuju lakše obavljanje zadataka poput sadnje, žetve i održavanja usjeva (Hota i sur., 2022).

Asistencijska tehnologija ima značajnu ulogu u omogućavanju osoba s kognitivnim invaliditetom da postiču bolje radne rezultate. Upotreba asistencijske tehnologije povećava preciznost i neovisnost u izvršavanju zadataka te omogućava korisnicima veću samostalnost na radnom mjestu (Sauer i sur., 2010). Korištenje različitih uređaja, od jednostavnih vizualnih i zvučnih podsjetnika do naprednih digitalnih alata, pokazalo se korisnim u različitim radnim

okruženjima, pružajući korisnicima potrebnu podršku za uspješno obavljanje poslovnih zadataka. U Sauer i sur. (2010) također je istaknuto kako se tehnologija razvija s ciljem smanjenja potrebe za ljudskom supervizijom, što doprinosi većoj samostalnosti osoba s kognitivnim invaliditetom. Asistencijski uređaji i tehnologije, odnosno alati prilagođeni specifičnim potrebama, ne samo da povećavaju učinkovitost rada nego i samopouzdanje korisnika, što ima pozitivne psihološke učinke (Osman, 2018).

U kontekstu zemalja u razvoju, kao što je Gana, osobe s invaliditetom često se suočavaju s dodatnim izazovima, poput nedostatka pristupa odgovarajućim resursima i edukaciji. U istraživanju koje su proveli Agyei-Okyere i sur. (2018), istraživali su percepcije osoba s invaliditetom o uključivanju u poljoprivredne aktivnosti. Rezultati su pokazali da je podrška zajednice ključna u pružanju mogućnosti za osobe s invaliditetom da se ekonomski osnaže i postanu samostalniji. Edukacija i obuka za korištenje asistencijske tehnologije predstavljaju ključne komponente za uspješnu integraciju tehnologije u svakodnevni rad. Prilagodba obrazovnih programa i treninga kako bi se uključile specifične potrebe osoba s invaliditetom, kao i osiguranje tehničke podrške, neophodni su za maksimiziranje koristi od asistencijske tehnologije (Sauer i sur., 2010.).

Pored edukativnih aspekata, važna je i prilagodba radnog mjesta koja uključuje upotrebu asistencijskih tehnologija. Ovi pristupi omogućuju osobama s kognitivnim invaliditetom da preuzmu veću kontrolu nad svojim radnim aktivnostima i pridonose generalnom povećanju njihove radne uspješnosti i zadovoljstva poslom. Primjer iz Bangladeša pokazuje kako pristupačni vrtovi mogu biti ključni u omogućavanju osoba s ozljedama kralježnice u hortikulturnim aktivnostima. Ovi vrtovi su dizajnirani s posebnim putovima pristupačnim za invalidska kolica i podignutim gredicama koje su lako dostupne osobama koje sjede (Akter, 2022). Učinkovita primjena asistencijskih tehnologija također zahtijeva adekvatne edukacijske programe koji osiguravaju da osobe s invaliditetom mogu maksimalno iskoristiti dostupne alate. Obrazovanje i praktična obuka ključni su za osiguranje da osobe s invaliditetom ne samo da razumiju kako koristiti asistencijskih tehnologije, već i da mogu samostalno održavati i prilagođavati te tehnologije prema svojim specifičnim potrebama (Osman, 2018).

Jedan od značajnih pristupa u Indiji je implementacija tehnologija koje omogućuju osobama s invaliditetom lakše obavljanje poljoprivrednih poslova. Prema Lakshmi i Paul (2018), asistencijska tehnologija uključuje alate i uređaje koji pomažu u smanjenju fizičkog napora te olakšavaju pristup potrebnim resursima. Ovi alati mogu uključivati prilagođene vozila, alate s produženim ručkama, antivibracijske rukavice i obuću sa apsorpcijom udaraca, što omogućuje osobama s invaliditetom da lakše upravljaju fizičkim zahtjevima poljoprivrede.

ASSISTIVE TECHNOLOGY ON THE FARM

Low-Tech Options for Farming with a Disability,
Health Condition, or Functional Limitation

Assistive technology (AT) is any item, piece of equipment, or product system – whether acquired commercially, modified, or customized – that is used to increase, maintain, or improve the functional capacities of individuals with disabilities.

AgrAbility PA does not provide or sell these items. This is for educational purposes only. In addition to online, items may be available at hardware stores or local equipment dealers.

Gripeeze Gloves

provides gripping support for hand-related injury or disability
arthritissupplies.com
\$35

Heated Gloves

provides protection & warmth from hypersensitivity to cold
westonstore.com
\$30-200

Anti-Vibration Gloves

reduces high-frequency vibration from tools
ergodyne.com
\$25-200

ArcMate EZ Reacher Tools

assists in picking up hard-to-reach items for those with joint impairments or wheelchair users
amazon.com
\$30

Garden Kneeler & Stool

provides support & padding when kneeling or sitting
amazon.com
\$35

Leonard Garden Scoot

work from a seated position or move a bin of hand tools around
gardenersedge.com
\$200

Ergonomic Sit Stand Stool

prevents fatigue & provides relief from standing while providing support to remain upright
northerntool.com
\$180-250

LevALERT Grain Level Indicator

view grain bin levels while remaining on the ground; pressure of grain indicates level
levalert.com
\$150/each (3 recommended)

Stand n' Plant Planter

ability to plant seeds, transplant, or bulbs in beds without bending
standnplant.com
\$130

Slika 1. Primjeri asistencijskih tehnologija i proizvoda koji se koriste u poljoprivredi

Izvor: Agrability <https://agrabilitypa.org/what-is-assistive-technology/>

Uz tehnološke prilagodbe, programi za ekonomsko osnaživanje igraju ključnu ulogu. U SAD-u, program *AgrAbility* usmjeren je na pružanje podrške osobama s invaliditetom u poljoprivredi, nudeći raznovrsne uređaje i alate koji olakšavaju svakodnevne zadatke na farmi (Devi i Rajamohan, 2020). Ti alati omogućuju korisnicima da obavljaju zadatke poput sadnje, žetve i brige o stoci s manje teškoća, što direktno doprinosi njihovoj produktivnosti i samostalnosti.

Slika 2. Primjeri asistencijskih tehnologija koje se koriste u poljoprivredi

 <p>Hand Controls assists in operating foot controls; Driver training encouraged <i>lifelyfts.com</i> \$150</p>	 <p>Magnetic Mirrors improves visibility & minimizes blind spots <i>amazon.com</i> \$35</p>	 <p>Tractor Steps with Handrail aids in accessing equipment; check with local equipment dealer or online for specs <i>northerntool.com</i> \$300-500</p>
 <p>Titan Magnetic Parts Dish holds parts; helpful to those with low vision or limited dexterity <i>jbtools.com</i> \$10</p>	 <p>RAK Magnetic LED Pickup Tool extends to pickup items; helpful to those with back, lower/upper extremity, & dexterity limitations <i>bonanza.com</i> \$30</p>	 <p>Kusonkey Magnetic Wrist Band helpful in holding & keeping track of small parts <i>amazon.com</i> \$8</p>
 <p>Weightlifter Hooks provides wrist support & reduces hand strain when carrying items, especially buckets <i>amazon.com</i> \$10</p>	 <p>Ratchet-style Loppers increases leverage for less strain on arms & back <i>fiskars.com</i> \$10</p>	 <p>Drive Through Gates drive through with equipment or truck from either direction; gate swings closed <i>koehnmarketing.com</i> \$250</p>

Izvor: *Agrability*, <https://agrabilitypa.org/what-is-assistive-technology/>

Različite asistencijske tehnologije razvijene su kako bi se zadovoljile specifične potrebe osoba s invaliditetom u poljoprivredi. Na primjer, u Indiji se koriste prilagođena vozila koja omogućuju lakši pristup poljoprivrednim površinama, te alati za sjetvu i žetvu koji su dizajnirani da smanjuju potrebu za fizičkim naporom (Devi i Rajamohan, 2020). Također, ergonomski alati koji su prilagođeni za osobe s ograničenom mobilnošću ili sniženom mišićnom snagom omogućuju učinkovitije i sigurnije obavljanje poljoprivrednih zadataka. Edukacija osoba s invaliditetom je ključni čimbenik u sigurnom rukovanju suvremenih tehnologija. Programi poduke često uključuju upute za korištenje specifičnih alata, savjete za prilagodbu radnog prostora, kao i informacije o sigurnosnim mjerama koje smanjuju rizik od ozljeda. Osim toga, pružanje tehničke podrške i servisa za održavanje asistencijskih tehnologija osigurava njihovu dugoročnu upotrebljivost i efikasnost (Akter, 2022).

4. IZAZOVI I PERSPEKTIVE ZAPOŠLJAVANJA OSOBA S INVALIDITETOM U POLJOPRIVREDI

U ovom poglavlju će se obraditi izazovi i perspektive zapošljavanja osoba s invaliditetom u Hrvatskoj i šire, s ciljem pronalaska izazova koji priječe napredak i reforme.

4.1. Radna mjesta i infrastruktura u poljoprivredi

Prilagođavanje radnih mjesta i infrastrukture ključni su elementi uključivanja osoba s invaliditetom u poljoprivredne aktivnosti. Unatoč pozitivnim zakonskim okvirima i međunarodnim konvencijama koje promiču prava i uključenost osoba s invaliditetom, u praksi se često susrećemo s nedostacima koji ograničavaju njihovo zapošljavanje u poljoprivredi. U poljoprivredi, prilagodba radnih mjesta za osobe s invaliditetom nije samo pitanje fizičke pristupačnosti, već uključuje i prilagodbu alata, strojeva i radnih procesa. Primjerice, u Gani, gdje poljoprivreda čini značajan dio ekonomije, osobe s invaliditetom suočavaju se s izazovima kao što su nedostatak pristupa zemljištu, nedostatak financijskih sredstava i alata potrebnih za poljoprivrednu proizvodnju. Ovi nedostaci rezultiraju ograničenim mogućnostima za stjecanje prihoda i samostalnost osoba s invaliditetom u poljoprivrednom sektoru (Agyei-Okyerere i sur., 2018).

Infrastrukturne barijere uključuju ne samo fizičke prepreke na farmama i u poljoprivrednim zajednicama, već i nedostatak pristupačnog transporta koji osobe s invaliditetom može dovesti do radnih mjesta. Osim toga, nedostatak specijaliziranih obrazovnih programa koji bi osposobili osobe s invaliditetom za rad u poljoprivredi dodatno otežava njihovu zapošljivost. Stigmatizacija i socijalne predrasude često su prisutne, što dovodi do podcjenjivanja sposobnosti osoba s invaliditetom da doprinose poljoprivrednim aktivnostima (Oba, 2023).

Uvid u potrebe osoba s invaliditetom i razvijanje ciljanih programa koji adresiraju specifične izazove s kojima se susreću u poljoprivredi može znatno poboljšati njihovu zapošljivost. Na primjer, pružanje prilagođenih obuka i pristupačnih tehnoloških alata može omogućiti osobe s invaliditetom da efikasnije obavljaju poljoprivredne zadatke, povećavajući njihovu produktivnost i samostalnost. Sociokulturni faktori igraju značajnu ulogu u prilagodbi radnih mjesta i infrastrukture za osobe s invaliditetom u poljoprivredi (Friedman, 2020).

Kulturalne predrasude i stereotipi često dovode do isključivanja osoba s invaliditetom iz poljoprivrednih aktivnosti, posebno u ruralnim i tradicionalnim zajednicama gdje se invaliditet može smatrati tabuom. Razbijanje ovih stereotipa kroz edukaciju i javne kampanje može pomoći u smanjenju stigmatizacije i promicanju inkluzivnijeg radnog okruženja. Unatoč važnoj ulozi poljoprivrede u održivom razvoju i smanjenju siromaštva, osobe s invaliditetom često se suočavaju s brojnim preprekama koje im otežavaju puno sudjelovanje u ovom sektoru. Nedostatak prilagođenosti radnih mjesta i infrastrukture ozbiljno ograničava njihove mogućnosti za zapošljavanje, posebno u poljoprivredi koja dominira ruralnim gospodarstvima većine afričkih zemalja (Friedman, 2020).

Sustavne barijere uključuju politike i prakse koje ne uzimaju u obzir osobe s invaliditetom, čime ih se efektivno isključuje iz poljoprivrednih aktivnosti. Na primjer, programi poljoprivrednog savjetovanja i politike često nisu dizajnirani s obzirom na potrebe osoba s invaliditetom. Ove barijere ne samo da sprječavaju osobe s invaliditetom da rade u poljoprivredi, već ih često i ekonomski marginaliziraju, što dovodi do veće stope siromaštva među ovom populacijom. Barijera u stavovima podrazumijeva diskriminacijsko ponašanje i percepciju koje osobe s invaliditetom doživljavaju od strane zajednice i organizacija. Na primjer, često se pretpostavlja da osobe s invaliditetom ne mogu proizvoditi proizvode iste kvalitete kao i ostali poljoprivrednici. Takve predrasude ne samo da otežavaju osobe s invaliditetom da prodaju svoje proizvode i pregovaraju o cijenama, već i sustavno smanjuju njihove šanse za ekonomsku neovisnost. Okolišne barijere odnose se na fizičke i digitalne karakteristike infrastrukture koje onemogućuju osobe s invaliditetom da sudjeluju u poljoprivrednim aktivnostima. Primjerice, nedostatak pristupačne infrastrukture za poduku, transport, skladištenje i prodaju poljoprivrednih proizvoda predstavlja značajnu prepreku. Također, nedostatak prilagođenih alata za sijanje, žetvu ili obavljanje drugih poljoprivrednih aktivnosti dodatno otežava njihovu integraciju u poljoprivredne procese (Toldra i Santos, 2013).

Iako digitalna poljoprivreda nudi rješenja koja mogu pomoći u prevladavanju nekih od ovih prepreka, osobe s invaliditetom često su isključene i iz ovih inovacija zbog niskih razina pismenosti i digitalnih vještina. Međutim, primjena digitalnih tehnologija u poljoprivredi, kao što su pametni poljoprivredni alati i prediktivna analitika, mogla bi omogućiti osobama s invaliditetom bolji pristup tržištima, alatima i informacijama koje su im potrebne za učinkovito sudjelovanje u poljoprivredi (Oba, 2023).

Da bi se osobe s invaliditetom učinkovito uključile u poljoprivredu, neophodno je da vlade i relevantni dionici poduzmu konkretne korake za uklanjanje ovih barijera. To uključuje osiguravanje pristupačne infrastrukture, obuke i financijskih usluga, kao i razvoj i implementaciju tehnoloških rješenja koja su prilagođena potrebama osoba s invaliditetom. Također, važno je promicati svijest o sposobnostima i potencijalu osoba s invaliditetom među poljoprivrednicima, agrobiznisima i širom društvenom zajednicom kako bi se smanjila stigmatizacija i diskriminacija koja im otežava život. Povećanje inkluzivnosti u poljoprivredi može znatno doprinijeti smanjenju siromaštva, povećanju sigurnosti hrane i promicanju održivog razvoja, čime se ne samo poboljšava život osoba s invaliditetom, već i cjelokupno gospodarstvo i društvo (Oba, 2023).

4.2. Predrasude i stereotipi o osobama s invaliditetom

Prenesene predrasude i stereotipi o osobama s invaliditetom predstavljaju značajne prepreke koje mogu ograničiti njihove prilike za zapošljavanje i sudjelovanje u poljoprivrednim aktivnostima. Ove predrasude često su duboko ukorijenjene u društvenim normama i kulturi, a manifestiraju se na različite načine, od stigmatizacije do diskriminacije na radnom mjestu. Predrasude i stereotipi proizlaze iz nedostatka razumijevanja ili iskustva s osobama s invaliditetom. Često se pretpostavlja da osobe s invaliditetom nisu sposobne obavljati određene zadatke ili da su manje produktivne od osoba bez invaliditeta. Ovakve predrasude nisu samo neosnovane, već i štetne, jer ograničavaju mogućnosti osoba s invaliditetom da doprinesu gospodarstvu i društvu (Friedman, 2020).

U poljoprivredi, predrasude mogu biti posebno izražene zbog fizički zahtjevnih aspekata nekih poljoprivrednih poslova. Na primjer, uvjerenje kako osoba s tjelesnim invaliditetom ne može učinkovito obavljati zadatke kao što su: sadnja, berba ili upravljanje poljoprivrednom mehanizacijom. Takve predrasude ne samo da sprečavaju zapošljavanje osoba s invaliditetom, već mogu dovesti i do stvaranja radnih okruženja koja nisu prilagođena njihovim potrebama (Fantinelli i sur., 2022).

Prema Buljevac i sur. (2012), poslodavci mogu oklijevati zaposliti osobu s invaliditetom zbog percepcije da će to zahtijevati dodatne resurse, kao što su prilagodbe radnog mjesta ili dodatna edukacija. Osim toga, kolege na radnom mjestu mogu imati predrasude koje utječu na socijalnu koheziju i radnu atmosferu, što dodatno otežava integraciju osoba s invaliditetom u radni kolektiv. Stereotipi i predrasude također imaju šire socijalne implikacije. Osobe s invaliditetom koje se susreću s diskriminacijom ili stigmatizacijom mogu doživjeti smanjenje samopouzdanja i samopoštovanja. To može dovesti do socijalne izolacije i depresije, što dodatno pogoršava njihovu ukupnu dobrobit. Stigmatizacija osoba s invaliditetom ne samo da šteti pojedincima, već i promiče kulturu isključivanja koja sprečava društvo da u potpunosti prizna i cijeni doprinose svih svojih članova (Fantinelli et al., 2022).

Borba protiv predrasuda i stereotipa zahtijeva koordinirane napore na više razina. Obrazovanje i svijest su ključni u promjeni percepcija o sposobnostima osoba s invaliditetom. Promocijske kampanje koje ističu sposobnosti i uspjehe osoba s invaliditetom mogu pomoći u promjeni negativnih stavova i poticanju pozitivnijeg prihvaćanja. Edukacija poslodavaca i zaposlenika je ključna u stvaranju inkluzivnih radnih mjesta koja priznaju i cijene različitosti. Takvi programi mogu uključivati teme kao što su prilagodba radnog mjesta, komunikacija i interpersonalne vještine koje promiču bolje razumijevanje i suradnju među svim zaposlenicima (Fantinelli i sur., 2022).

Na zakonodavnoj razini, jasni pravni okviri koji zabranjuju diskriminaciju na osnovu invaliditeta i promiču prava osoba s invaliditetom su neophodni. Pravni mehanizmi koji omogućuju osobe s invaliditetom da se bore protiv diskriminacije i traže pravdu ključni su za izgradnju pravednijeg društva. Za konačno prevladavanje predrasuda i stereotipa potrebno je kontinuirano zalaganje i suradnja između državnih tijela, privatnog sektora, nevladinih organizacija i samih zajednica. Samo kroz takav sveobuhvatan pristup moguće je osigurati da osobe s invaliditetom dobiju prilike koje zaslužuju i da mogu punopravno sudjelovati u svim aspektima društvenog života (Friedman, 2020).

4.3. **Obrazovanje i potrebni resursi u zapošljavanju**

Nedostatak obrazovanja, osposobljavanja i pristupačnih resursa predstavlja jedan od glavnih izazova za osobe s invaliditetom, posebno u kontekstu poljoprivrede. Obrazovanje i stručno osposobljavanje su ključni za osiguranje ekonomske neovisnosti i profesionalnog razvoja, no osobe s invaliditetom često se suočavaju s brojnim preprekama koje im otežavaju pristup ovim vitalnim resursima (Odović i sur., 2008).

Unatoč globalnim naporima za promicanje inkluzivnog obrazovanja, osobe s invaliditetom još uvijek se suočavaju s nedostatkom pristupačnih obrazovnih programa. U mnogim dijelovima svijeta, posebice u ruralnim i siromašnim regijama, škole nisu opremljene potrebnim resursima kao što su pristupačni učionički prostori, obrazovni materijali prilagođeni potrebama učenika s invaliditetom i obučeni nastavnici koji mogu efektivno raditi s ovom populacijom. Osim toga, često postoji i nedostatak svijesti i razumijevanja potreba osoba s invaliditetom, što dodatno ograničava njihove obrazovne prilike. Osposobljavanje za radne zadatke u poljoprivredi koje bi bilo prilagođeno osobama s invaliditetom rijetkost je u mnogim zemljama. Programi profesionalne rehabilitacije i osposobljavanja često ne uključuju specifične tečajeve ili module koji bi se bavili poljoprivrednim vještinama potrebnim osobama s invaliditetom (Odović i sur., 2009). Ovo otežava osobama s invaliditetom da se uključe u poljoprivredne aktivnosti ili da napreduju u svojim karijerama unutar ovog sektora.

Nedostatak pristupačnih resursa, kao što su financijska sredstva, zemljište, alati i tehnologija, predstavlja još jednu veliku prepreku za osobe s invaliditetom u poljoprivredi. Pristup kreditima i financijskim proizvodima koji su prilagođeni potrebama osoba s invaliditetom često je ograničen zbog percepcija o njihovoj 'sposobnosti' za vraćanje duga ili uspješno upravljanje poljoprivrednim poslovanjem. Također, poljoprivredni alati i strojevi rijetko su dizajnirani s obzirom na potrebe osoba s različitim vrstama invaliditeta, što otežava njihovu praktičnu primjenu u poljoprivrednim radovima (Gomda i sur., 2021). U suvremenom dobu, digitalne tehnologije igraju sve veću ulogu u poljoprivredi, omogućavajući bolji pristup informacijama, tržištima i mrežama. Međutim, osobe s invaliditetom često su isključene iz digitalne revolucije zbog nedostatka pristupačnosti i prilagođenih tehnoloških rješenja. Nedostatak digitalne pismenosti i

pristupa prilagođenoj tehnologiji otežava osobama s invaliditetom da iskoriste prednosti koje digitalna poljoprivreda može ponuditi (Fantinelli i sur., 2022).

Rješavanje ovih izazova zahtijeva integrirani pristup koji uključuje razvoj inkluzivnih obrazovnih i osposobljavanja programa, povećanje pristupa prilagođenim resursima i tehnologijama, te promicanje politika koje podržavaju ekonomsku samostalnost osoba s invaliditetom. Suradnja između vladinih agencija, nevladinih organizacija, obrazovnih institucija i privatnog sektora ključna je za stvaranje održivih rješenja koja će omogućiti osobama s invaliditetom da postanu ne samo korisnici, već i aktivni sudionici u poljoprivrednom sektoru. Promicanjem inkluzivnog obrazovanja i pristupačnosti, moguće je stvoriti temelje za ravnopravniju i produktivniju poljoprivrednu zajednicu koja cijeni i iskorištava potencijale svih svojih članova, uključujući i osobe s invaliditetom. Ovakav pristup ne samo da pomaže u smanjenju siromaštva i promicanju održivog razvoja, već i u izgradnji pravednijeg društva koje pruža jednake prilike za sve (Gomda i sur., 2021).

5. PERSPEKTIVE I PREPORUKE ZA POBOLJŠANJE ZAPOŠLJAVANJA OSOBA S INVALIDITETOM U POLJOPRIVREDI

U ovom poglavlju će se istražiti perspektive i preporuke koje se nadovezuju na obrađeno stanje zapošljavanje osoba s invaliditetom i izazove s kojima se suočavaju pri zaposlenju.

5.1. Strategije za unapređenje zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi

Strategije za unapređenje zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi mogu značajno poboljšati kako njihove profesionalne mogućnosti, tako i općenit porast produktivnosti u sektoru. Strategije za unaprjeđenje zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi su ključne za stvaranje inkluzivnih radnih mjesta koja podržavaju različitost i promiču jednakost prilika. Prvi korak u ovom procesu uključuje jasno definiranje ciljeva zapošljavanja i uspostavljanje očekivanja koja su prilagođena sposobnostima svih radnika, uključujući one s invaliditetom. Važno je osigurati obrazovanje i osposobljavanje koje je dostupno i pristupačno, koristeći tehnologiju za olakšavanje pristupa materijalima i resursima (Soetan i sur., 2021).

Razvoj inkluzivne kulture na radnom mjestu je neophodan. To podrazumijeva obuku svih zaposlenika o važnosti različitosti i inkluzije, kao i aktivno razbijanje predrasuda i stereotipa. Poslodavci trebaju raditi na prilagodbi radnog mjesta, što uključuje modifikaciju alata i opreme kako bi bili dostupni i korisni osobama s različitim vrstama invaliditeta. U tablici 1., prikazane su strategije za unapređenje zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi.

Tablica 1. Prikaz strategija za unapređenje zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi

Izvor: Minus et al. (2021)

STRATEGIJA	KRATKI OPIS
POSTAVLJANJE CILJEVA	Jedan od ključnih prvih koraka u zapošljavanju osoba s invaliditetom je jasno definiranje ciljeva. To uključuje razlikovanje između plaćenih i volonterskih radnih pozicija, s obzirom na to da zakonski zahtjevi mogu biti različiti. Ciljevi za svakog radnika, bez obzira na to imaju li invaliditet, trebaju biti jasno artikulirani i dokumentirani kako bi se izbjeglo stvaranje osjećaja izolacije ili posebne pažnje.
RAZUMIJEVANJE OČEKIVANJA I OGRANIČENJA	Uspješno zapošljavanje osoba s invaliditetom zahtijeva od poslodavaca da postave razumna i jasna očekivanja. Važno je upoznati se s mogućnostima i ograničenjima osobe s invaliditetom, uključujući razgovor s njihovim osobnim trenerima, skrbnicima ili osobljem, kako bi se osiguralo da očekivanja budu realna i prilagođena.
UPRAVLJANJE VREMENOM I RASPOREDIMA	Razmatranje koliko sati i kakve vrste rada su potrebni te što radnik može pružiti svaki tjedan ključno je za postavljanje realnih očekivanja. Neki pojedinci s invaliditetom možda neće moći raditi puno radno vrijeme ili svakodnevno. Postavljanje jasnih očekivanja prilikom ponude posla i procjena prilagodbi, satnica i sposobnosti radnika da zadovolji očekivanja svaki tjedan tijekom prvog mjeseca ključni su za njihov uspjeh.
OPIS POSLA I ZADACI	Svaki posao na farmi uključuje različite odgovornosti, znanja i vještine. Pisanje detaljnog opisa posla pomaže nadzornicima i radnicima da razumiju što se od njih očekuje. Opisi posla mogu biti prilagođeni kako radnik razvija vještine ili kako se pojavljuju nove potrebe na farmi.
UPUTE ZA SPECIFIČNE ZADATKE	Pružanje jasnih i pisanih uputa za specifične zadatke na farmi i provjera razumijevanja tih uputa s radnikom neophodni su za uspješno obavljanje posla. Obuka i prilagodba metoda podučavanja za osobe s određenim vrstama invaliditeta može uključivati verbalno objašnjenje zadataka, demonstraciju ili ponavljanje zadataka s radnikom.
NADZOR I PODRŠKA	Adekvatan nadzor prilagođava se potrebama radnika za uspjehom. Novi radnici možda će trebati stalni nadzor, dok neki moraju uvijek biti pod nadzorom za vlastitu sigurnost i sigurnost drugih. Važno je razviti pouzdan odnos s radnikom i osigurati da osoba zadužena za nadzor radnika razumije njihove sposobnosti i ograničenja.
SIGURNOSNA I ZDRAVSTVENA RAZMATRANJA	Sigurnost je ključna na svakom radnom mjestu, posebno na farmi gdje postoje opasni uvjeti. Osiguravanje da su svi radnici upoznati s mjerama sigurnosti i pružanje neophodne osobne zaštitne opreme dio su osiguranja sigurnog radnog okruženja.

PRILAGODBA ALATA ILI RADNIH POSTAJA	U nekim slučajevima može biti potrebna prilagodba opreme, npr. rukavice s posebnim hvataljkama ili čizme koje se lako skidaju. Suradnja s programima poput AgrAbility može pomoći u identifikaciji rješenja i prilagođenih alata koji će pomoći u stvaranju sigurnog i uspješnog radnog okruženja.
RAZVOJ INKULZIVNE KULTURE NA RADNOM MJESTU	Implementacija programa osjetljivosti i obuke za sve zaposlenike, uključujući menadžere i supervizore, može pomoći u stvaranju okruženja u kojem se osobe s invaliditetom osjećaju vrednovano i podržano. Redovito uključivanje povratnih informacija od osoba s invaliditetom može pružiti uvid u to kako dalje poboljšati radno okruženje i prakse.
KORIŠTENJE TEHNOLOGIJE ZA PRISTUP I OBUKU	Prilagodba tehnoloških alata i strojeva koji su laki za korištenje osobama s različitim vrstama invaliditeta može povećati njihovu samostalnost i produktivnost. Osim toga, korištenje <i>e-learninga</i> i virtualnih treninga može omogućiti osobama s invaliditetom pristup obuci bez fizičkih prepreka koje postoje u tradicionalnim obrazovnim postavkama. Digitalne platforme mogu ponuditi prilagođene module obuke koji su pristupačni s bilo kojeg mjesta, što je posebno korisno za one u ruralnim područjima.
JAČANJE PARTNERSTAVA S ORGANIZACIJAMA ZA PODRŠKU	Partnerstva s lokalnim i nacionalnim organizacijama koje podržavaju osobe s invaliditetom mogu pružiti važne resurse i podršku farmama koje zapošljavaju ili žele zaposliti osobe s invaliditetom. Ove organizacije mogu ponuditi specijaliziranu obuku, pomoć u pronalaženju kvalificiranih kandidata s invaliditetom, kao i savjete o prilagodbama radnog mjesta i najboljim praksama za upravljanje raznolikim radnim snagama.

Partnerstva s organizacijama koje podržavaju osobe s invaliditetom mogu pružiti dodatne resurse, obuku i podršku, olakšavajući proces zapošljavanja i integracije u radno okruženje. Ovi koraci ne samo da pomažu osobama s invaliditetom da ostvare i održe zaposlenje, već i povećavaju svijest i osjetljivost na različitost unutar zajednice, čime se promiče sveukupno bolje i pravednije društvo.

5.2. Politike i prakse koje podržavaju inkluzivno zapošljavanje u poljoprivredi

Hrvatska je implementirala zakonodavni okvir koji uključuje Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom NN 157/2013, 152/2014, 39/2018. Ovaj zakon osigurava temelj za pravne obaveze poslodavaca i prava osoba s invaliditetom, uključujući obavezne kvote zapošljavanja za poslodavce koji zapošljavaju više od 20 radnika. Kvote osiguravaju da se osobe s invaliditetom aktivno uključuju u radnu snagu, a poslodavci koji ne ispune kvote plaćaju financijske penale koje država koristi za financiranje podrške osobama s invaliditetom. Poslodavci su obavezni osigurati „razumnu prilagodbu“ radnih mjesta, što znači da moraju napraviti potrebne izmjene kako bi osobe s invaliditetom mogle efikasno obavljati svoje radne zadatke. Ovo može uključivati modifikacije u fizičkom okruženju ili pružanje specijaliziranih alata i tehnologija. Zakon omogućuje osobama s invaliditetom pristup profesionalnoj rehabilitaciji koja uključuje usluge procjene sposobnosti, profesionalnog savjetovanja, obuke i usavršavanja radnih vještina. Te usluge pruža centar za profesionalnu rehabilitaciju, koji djeluje kao ključni posrednik u procesu integracije osoba s invaliditetom u radno okruženje (Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom).

Vlada Republike Hrvatske omogućuje različite financijske poticaje poslodavcima koji zapošljavaju osobe s invaliditetom, uključujući subvencije za plaće i porezne olakšice. Zakon predviđa financijske poticaje za poslodavce koji zapošljavaju osobe s invaliditetom. Ovi poticaji su dizajnirani da pomognu pokrivanje dodatnih troškova povezanih s prilagodbom radnih mjesta i profesionalnom rehabilitacijom. S druge strane, poslodavci koji ne ispunjavaju kvote zapošljavanja osoba s invaliditetom podliježu plaćanju novčane naknade. Ove mjere financijski olakšavaju poslodavcima da naprave potrebne prilagodbe na radnom mjestu, kao i da pruže dodatne obuke za svoje zaposlenike s invaliditetom (Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom).

Programi edukacije i profesionalnog osposobljavanja ključni su za osnaživanje osoba s invaliditetom, omogućavajući im stjecanje vještina potrebnih za uspjeh u poljoprivredi. Specijalizirani programi često uključuju prilagodbu metoda i materijala, što može uključivati

pristup prilagođenim alatima i tehnologijama. Također, postoji naglasak na kontinuiranoj podršci kroz mentorstvo i prakse, što pomaže osobama s invaliditetom da se efikasno integriraju u radno okruženje. Za osobe s invaliditetom koje se ne mogu zaposliti na otvorenom tržištu rada, Zakon omogućuje osnivanje zaštitnih i integrativnih radionica. Ove ustanove pružaju prilagođeno radno okruženje gdje osobe s invaliditetom mogu raditi u skladu s njihovim sposobnostima i potrebama (Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom).

Pružanje prilagođene tehnologije i asistencijskih uređaja omogućava osobama s invaliditetom da efektivno obavljaju svoje zadatke. Ulaganja u tehnološke prilagodbe, poput prilagođene poljoprivredne mehanizacije, pomažu u povećanju samostalnosti i produktivnosti radnika s invaliditetom. Primjena tehnologije također može uključivati digitalne platforme koje omogućavaju lakši pristup tržištima i resursima, što je posebno važno u ruralnim područjima. Suradnja s nevladinim organizacijama i udruženjima koja podržavaju osobe s invaliditetom pruža dodatne resurse i stručnost. Ove organizacije često djeluju kao most između osoba s invaliditetom i potencijalnih poslodavaca, nudeći obuke, podršku u zapošljavanju i pomoć u prilagodbi radnih mjesta (Sango i sur., 2022).

5.3. Preporuke za buduća istraživanja i akcije

Unapređenje tehnoloških rješenja, poput razvoja prilagođenih alata i strojeva, ključno je za omogućavanje osoba s invaliditetom da učinkovitije obavljaju poljoprivredne zadatke. Potrebna su ciljana istraživanja koja će ispitati kako tehnologije poput automatskih traktora, senzorskih sistema i prilagođene mehanizacije mogu pomoći u smanjenju fizičkih barijera na radnim mjestima. Obrazovanje igra ključnu ulogu u osnaživanju osoba s invaliditetom za sudjelovanje u poljoprivredi. Preporučuje se razvoj i implementacija specijaliziranih edukativnih programa koji će uključivati prilagođeni kurikulum i praktičnu obuku prilagođenu potrebama osoba s invaliditetom. Također, potrebno je osigurati pristup obrazovnim materijalima kroz digitalne platforme koje olakšavaju učenje na daljinu (Sango i sur., 2022).

Jačanje zakonodavstva koje potiče zapošljavanje osoba s invaliditetom u poljoprivredi može značajno pridonijeti njihovoj ekonomskoj neovisnosti. Potrebno je osigurati da zakoni ne samo da postoje, već da se i aktivno provode, s jasnim mehanizmima za nadzor i evaluaciju.

Financijski poticaji, kao što su porezne olakšice i subvencije za zapošljavanje osoba s invaliditetom, trebali bi biti dostupni kako bi se poslodavcima olakšalo prilagođavanje radnih mjesta i uključivanje ove populacije. Suradnja između različitih sektora, uključujući obrazovne institucije, organizacije civilnog društva, poslovni sektor i vladine agencije, ključna je za razvoj sveobuhvatnih strategija koje adresiraju izazove s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju u poljoprivredi. Integracija resursa i znanja iz različitih izvora može rezultirati inovativnim rješenjima koja promiču inkluzivno zapošljavanje.

Redoviti monitoring i evaluacija politika i programa zapošljavanja osoba s invaliditetom neophodni su za osiguravanje njihove učinkovitosti. Uključivanje osoba s invaliditetom u proces evaluacije može pružiti dragocjene uvide koji će pomoći u daljnjem usavršavanju i prilagodbi programa. Ovo također osigurava da se njihovi glasovi čuju i da aktivno sudjeluju u kreiranju politika koje imaju izravan utjecaj na njihove živote. Implementacijom ovih preporuka, može se značajno unaprijediti položaj osoba s invaliditetom u poljoprivredi, čime se ne samo poboljšava njihova osobna dobrobit, već i doprinosi široj društvenoj i ekonomskoj inkluziji. Iz ovog rada i istraživanja je vidljivo da su osobe s invaliditetom gotovo nevidljive u poljoprivredi u Hrvatskoj, a to se tiče i politika. Iz tog razloga je bitno uložiti u istraživanja koja prelaze obavezne kvote i financijske poticaje i fokusirati se na prave promjene. Prava inkluzija bi trebala omogućiti ravnopravne mogućnosti za sudjelovanje u sektoru, što u Hrvatskoj i dalje ne vidimo.

Prema tome, preporuke za buduće akcije uključuju oblikovanje inicijativa za širenje svijesti o novim tehnologijama, asistencijskim tehnologijama i edukaciji za osobe s invaliditetom u poljoprivredi, ali i širu populaciju. Zbog stereotipa i diskriminacije osobe s invaliditetom nemaju svoje mjesto u poljoprivredi, što negativno utječe na bilo kakve buduće pokušaje sudjelovanja, jer se situacija čini nemogućom. Iz tog razloga se predlaže da se organiziraju akcije u kojima bi se predstavile spomenute tehnologije i u kojima bi se sva populacija mogla educirati o mogućnostima osoba s invaliditetom u poljoprivredi, te implementacijom novih praksi.

6. ZAKLJUČAK

U završnom razmatranju teme zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi, evidentno je da su tijekom godina postignuti značajni napreci na području prava i mogućnosti za osobe s invaliditetom. Unatoč tome, još uvijek postoje značajne barijere koje ograničavaju njihovo puno uključivanje i sudjelovanje u poljoprivrednim aktivnostima. Analiza aktualnog stanja zapošljavanja, uspješnih primjera i tehnoloških inovacija u ovom radu omogućila je dublje razumijevanje specifičnih izazova i potencijalnih rješenja, čime je ispunjen cilj rada i uspješno iznesen predmet rada.

Izazovi s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju uključuju nedostatak prilagođenih radnih mjesta, socijalne predrasude, kao i nedovoljnu dostupnost obrazovanja i resursa. Ovi čimbenici ne samo da sprečavaju osobe s invaliditetom u ostvarivanju njihovih profesionalnih ambicija, već također limitiraju doprinos koji bi mogli pružiti u poljoprivredi, sektoru vitalnom za ekonomski i društveni razvoj. Ipak, perspektive za unapređenje položaja osoba s invaliditetom u poljoprivredi su ohrabrujuće, zahvaljujući tehnološkom napretku i sve većem priznanju njihovih prava na globalnoj razini. Primjeri iz raznih zemalja pokazuju da, uz adekvatne prilagodbe i podršku, osobe s invaliditetom mogu uspješno obavljati razne poljoprivredne aktivnosti, doprinoseći tako ne samo vlastitoj samostalnosti već i lokalnim zajednicama i gospodarstvu u širem smislu.

Strategije koje bi mogle pridonijeti boljem zapošljavanju osoba s invaliditetom u poljoprivredi uključuju razvoj prilagođene tehnologije, poboljšanje pristupa obrazovanju i stručnom usavršavanju, te implementaciju zakonskih okvira koji promiču inkluzivnost i ravnopravnost. Posebno je bitno naglasiti ulogu politike koje bi trebale poticati inkluzivno zapošljavanje, kao i ulaganje u razvoj i primjenu asistencijskih tehnologija koje omogućavaju osobama s invaliditetom lakši pristup poljoprivrednim aktivnostima.

Daljnja istraživanja trebala bi se fokusirati na detaljnije analize specifičnih potreba osoba s različitim vrstama invaliditeta unutar poljoprivrednog sektora, kako bi se razvile ciljne strategije koje će omogućiti njihovo učinkovitije uključivanje. Također, važno je raditi na širenju svijesti o sposobnostima i potencijalima osoba s invaliditetom, kako bi se smanjile stigmatizacija i predrasude koje još uvijek prevladavaju u mnogim društvima.

Unatoč izazovima, jasno je da postoji snažan potencijal za poboljšanje zapošljavanja osoba s invaliditetom u poljoprivredi, što bi rezultiralo njihovom većom gospodarskom neovisnošću i aktivnijim sudjelovanjem u društvenom životu. Stvaranje inkluzivnog radnog okruženja u poljoprivredi može značajno doprinijeti ne samo osobama s invaliditetom, već i široj zajednici, promičući održivi razvoj i socijalnu koheziju. Ovi napori zahtijevaju angažman svih segmenata društva - od lokalnih zajednica i poslodavaca do nacionalnih vlada i međunarodnih organizacija - kako bi se osiguralo da nijedna osoba, bez obzira na invaliditet, ne ostane izvan opsega prilika koje pruža poljoprivreda.

Hrvatska poljoprivreda se čini u fazi spremnosti za nove politike i prakse, ne samo zbog uspješnog usvajanja drugih europskih praksi, nego i zbog vidnih nedostataka koji su prisutni u trenutnom stanju zapošljavanja osoba s invaliditetom. Činjenica je da je dostupno više podataka o zapošljavanju osoba sa invaliditetom u poljoprivredi u ostalim zemljama i da su podaci za Hrvatsku gotovo nepostojeći. Takvo stanje ukazuje da je vrijeme za promjene i za podizanje svijesti o ovoj tematici. Budućnost Hrvatske uključuje sve mlade ljude i razvoj svih sektora, ne samo administrativnih i pomoćnih djelatnosti.

7. LITERATURA

1. Agrability (2024). What is Assistive Technology, <https://agrabilitypa.org/what-is-assistive-technology/>, pristupljeno: 21.5.2024.
2. Agyei-Okyere, E., Nketsia, W., Opoku, M. P., Torgbenu, E. L., Alupo, B. A., & Odame, L. (2019). Sustainable employment opportunities for persons with disabilities in Ghana: Exploring perceptions and participation in agriculture. *Business Strategy & Development*, 2(2), 68-76.
3. Akter, T. (2022). *Experience of participating in accessible garden of persons with spinal cord injury: a qualitative study* (Doctoral dissertation, Bangladesh Health Professions Institute, Faculty of Medicine, the University of Dhaka, Bangladesh).
4. Babić, Z., & Leutar, Z. (2010). Položaj osoba s invaliditetom na tržištu rada Republike Hrvatske. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 19(2), 195-214.
5. Bessho, A., Sakamoto, K., Yamazaki, T., & Yokohari, M. (2022). Differences in the valuation of ability and aptitude in the employment of persons with disabilities amongst organizations managing agricultural activities from the perspective of realizing an inclusive society. *Journal of the City Planning Institute of Japan*, 57(1), 157-164.
6. Buljevac, M., Majdak, M., & Leutar, Z. (2012). The stigma of disability: Croatian experiences. *Disability and rehabilitation*, 34(9), 725-732.
7. Carolan, M. (2024). Who and what gets recognized in digital agriculture: agriculture 4.0 at the intersectionality of (Dis) Ableism, labor, and recognition justice. *Agriculture and Human Values*, 1-16
8. Devi, E. S., Rajamohan, D. S., & Parthiban, S. (2020). Supporting Technologies for Differently Able People In Farming Activities. *Journal of Xi'an University of Architecture and Technology*, ISSN, (1006-7930), 1788-1797.
9. Diodi, K. (2011). Regulating the Employment of People with Disabilities—Does the strict quota system bring real results?. *Journal of Central European Agriculture*.
10. Europska komisija (2021). Unija ravnopravnosti: Strategiju o pravima osoba s invaliditetom za razdoblje 2021.-2030. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=hr>, pristupljeno: 2. svibnja 2024.
11. Fantinelli, S., Di Fiore, T., Marzuoli, A., & Galanti, T. (2022). Self-perceived employability of workers with disability: a case study in an educational farm. *Frontiers in Psychology*, 13, 871616.

12. Field, W. E., & Jones, P. (2006). Disability in agriculture. *Agricultural medicine: A practical guide*, 70-80.
13. Friedman, C. (2020). The relationship between disability prejudice and disability employment rates. *Work*, 65(3), 591-598.
14. Gomda, A., Zakaria, H., & Sulemana, N. (2018). An Examination of the link between participation of persons with disability in agriculture and food security: The case of disabled farmers in Savelugu/Nanton Municipal, Ghana *Journal of Agricultural Economics and Agribusiness* Vol. 1(1)
15. Hota, S., Tewari, V. K., & Singh, G. (2022). Anthropometry and strength parameterization of lower limb disabled individuals pertinent to agricultural and allied sector applications. *Agricultural Engineering International: CIGR Journal*, 24(3).
16. HZZ (2024). Izvješće o aktivnostima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje u području zapošljavanja osoba s invaliditetom u razdoblju od 1. siječnja do 21. prosinca 2023. godine., HZZ, Zagreb.
17. Johnson, E., Lincoln, M., & Cumming, S. (2020). Principles of disability support in rural and remote Australia: Lessons from parents and carers. *Health & Social Care in the Community*, 28(6), 2208-2217.
18. Jones, P., & Field, W. E. (2006). Evolution of 'The Toolbox' Assistive Technology Manuals and Database for Agricultural Workers with Disabilities. In *2006 ASAE Annual Meeting* (p. 1). American Society of Agricultural and Biological Engineers.
19. Karakaš, I. (2024). *Pravni okvir i upravni kapaciteti za uključivanje osoba s invaliditetom na tržište rada* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Law. Administrative Sciences).
20. Lakshmi, V. V., & Paul, M. M. (2018). Importance of assistive technologies and programmes for economic empowerment of disabled farmers-a review. *International Journal of Farm Sciences*, 8(2), 37- 42.
21. Lamichhane, K. (2015). *Disability, education and employment in developing countries*. Cambridge University Press.
22. Milas Klarić, I. (2014). Reforma skrbničkog zakonodavstva i europski pravni okvir. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, (1), 92-115.
23. Mina, C. D. (2013). *Employment of persons with disabilities (PWDs) in the Philippines: The case of Metro Manila and Rosario, Batangas* (No. 2013-13). PIDS Discussion Paper Series.

24. Minus, K., Woods, J., Roberts, R., English, C., & Rodriguez, B. (2021). Empowering the caregiver network of farmers with a disability: A case study of the North Carolina AgrAbility project. *Advancements in Agricultural Development*, 2(1), 95-106.
25. Morwane, R. E., Dada, S., & Bornman, J. (2021). Barriers to and facilitators of employment of persons with disabilities in low-and middle-income countries: A scoping review. *African Journal of Disability*, 10.
26. Oba, S. (2023). Potential People of Disability in Agriculture, as Social Farming in Japan, Compared with Other Countries. *Reviews in Agricultural Science*, 11, 181-202.
27. Odović, G., Rapaić, D., & Nedović, G. (2008). Zapošljavanje osoba sa invaliditetom. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 2008(1-2), 189-206.
28. Odović, G., Rapaić, D., & Nedović, G. (2009). Zapošljavanje osoba sa invaliditetom u preduzećima u otvorenoj privredi. *Zbornik radova-„Istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji/Research in Special Education and Rehabilitation “*, Beograd/Belgrade, 2009, 545-556.
29. Oliver, M., & Oliver, M. (1996). Fundamental principles of disability. *Understanding disability: from theory to practice*, 19-29.
30. Osman, N. O. A. (2018). *Work motivation before and after using assistive technology by disabled agricultural workers*. Mississippi State University.
31. Sango, P. N., Bello, M., Deveau, R., Gager, K., Boateng, B., Ahmed, H. K., & Azam, M. N. (2022). Exploring the role and lived experiences of people with disabilities working in the agricultural sector in northern Nigeria. *African Journal of Disability*, 11, 897.
32. Sauer, A. L., Parks, A., & Heyn, P. C. (2010). Assistive technology effects on the employment outcomes for people with cognitive disabilities: a systematic review. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 5(6), 377-391.
33. Smojver, S. (2019). *Usporedba modela zapošljavanja osoba s invaliditetom-pozitivni primjeri prakse u svijetu*. (Doktorska disertacija Sveučilišta u Zagrebu. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet).
34. Soetan, A. A., Apantaku, O. S., Abdulsalam-Saghir, P. B., & AYINDE, A. (2019). Participation of people with disabilities in agricultural activities in Ogun State, Nigeria. *Journal of Humanities, Social Science and Creative Arts*, 14(1), 63-77.
35. Sunko, E. (2016). Društveno povijesni kontekst odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 65(4), 601-620.
36. Toldrá, R. C., & Santos, M. C. (2013). People with disabilities in the labor market: facilitators and barriers. *Work*, 45(4), 553-563.

37. Tripney, J., Roulstone, A., Vigurs, C., Hoglebe, N., Schmidt, E., & Stewart, R. (2015). Interventions to improve the labour market situation of adults with physical and/or sensory disabilities in low-and middle-income countries: a systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, *11*(1), 1-127.

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Zaposlenost osoba s invaliditetom u Hrvatskoj (2015.-2023).....	7
Grafikon 2.. Zapošljavanje osoba s invaliditetom po zanimanjima u 2023. godini	8

POPIS SLIKA

Slika 1. Primjeri asistencijskih tehnologija i proizvoda koji se koriste u poljoprivredi	14
Slika 2..Primjeri asistencijskih tehnologija koje se koriste u poljoprivredi.....	15

POPIS TABLICA

Tablica 1. Prikaz strategija za unapređenje zapošljavanja osoba s invaliditetom u polj.....	Fehler!
---	----------------

Textmarke nicht definiert.

PRILOG: ANKETA

1. Koji je Vaš trenutni status studenta?

- Student/ica prijediplomskog studija
- Student/ica diplomskog studija
- Student/ica poslijediplomskog studija
- Ostalo

2. Imate li bilo kakav oblik invaliditeta?

- Da
- Ne

3. Ako da, molimo Vas da specificirate vrstu invaliditeta.

4. Jeste li sudjelovali u programima cjeloživotnog učenja (npr. Radionice, seminari, programi osposobljavanja, programi usavršavanja, ljetne škole, stjecanje mikrokvalifikacije i sl.)

- Da
 - Ne
 - Ako da, navedite naziv programa, godinu pohađanja i organizatora
-

5. Koji od sljedećih programa Vas najviše zanima? (moguće odabrati više opcija)

- Grožđe i vino – od vinograda do stola
- Suvremeno pčelarstvo
- Procjena šteta od divljači na poljoprivrednim kulturama
- Urbano biovrtlarstvo
- Testiranja i kalibracije prskalica
- Ništa od navedenog

6. Za koje od sljedećih programa smatrate da bi se najlakše prilagodili studentima s invaliditetom?

- Grožđe i vino – od vinograda do stola
- Suvremeno pčelarstvo
- Procjena šteta od divljači na poljoprivrednim kulturama

- Urbano biovrtlarstvo
 - Testiranja i kalibracije prskalica
7. Kakve prilagodbe smatrate potrebnima za uspješno sudjelovanje studenata s invaliditetom u ovim programima?
-
8. Jeste li zainteresirani za sudjelovanje u prilagođenim programima?
-
9. Imate li prijedloge za novi program cjeloživotnog učenja iz područja agronomije?
-
10. Koje su Vaše preferirane metode učenja (moguće odabrati više opcija)?
- Predavanja uživo
 - Online tečajevi
 - Radionice
 - Samostalan rad s materijalima
 - Hibridna nastava (online-uživo)
 - Online nastava
 - Samostalan rad uz konzultacije nastavnika programa
11. Smatrate li da su trenutni programi dovoljno fleksibilni da odgovaraju različitim potrebama studenata?
- Da
 - Ne
 - Djelomično
12. Koje su najveće prepreke s kojima se suočavate prilikom sudjelovanja u programima cjeloživotnog obrazovanja (npr. nedostatak vremena, nedovoljno strukturiran program, manjak prakse i sl.)?
-

ŽIVOTOPIS

Danijel Čorić Primorac, rođen 13. kolovoza 2001. u Mostaru, BiH, osoba sam s invaliditetom od rođenja. Zbog kompliciranog i prijevremenog poroda, pri kojem sam ostao bez kisika, došlo je do trajnih zdravstvenih posljedica. Osnovnu i srednju ekonomsku školu završio sam u Zagrebu prema redovnom programu, uz podršku pomoćnika u nastavi.

Studij sam nastavio na Agronomskom fakultetu, gdje sam, uz pomoć majke i nekoliko kolega, uspješno diplomirao, iako nisam imao osobnog asistenta.

Iako nemam formalnog radnog iskustva, volonterski sam aktivan u nekoliko udruga, posebno u borbi za prava osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju. Trenutno se pripremam za sudjelovanje na panelu na Filozofskom fakultetu u Mostaru, gdje sam pozvan kao gost predavač na temu "Mogućnosti i prava osoba s invaliditetom", pod vodstvom dr. sc. Martine Vuletić.

Planiram upisati dodatne dvije godine studija Agrobiznisa i nadam se da ću i dalje biti aktivan član Agronomskog fakulteta.